Bertus Limburg, dierbaar oord

BIBLIOTHEEK UDEN
3 6629 00141 5136

Op het feest van de heilige met het varken

Wij gaan naar Sint Antonius. Welke Sint Antonius? Er zijn er twee. De een heet Antonius van Padua, al is hij ook een Portugees. Hij was franciscaans minderbroeder en leefde in het begin van de dertiende eeuw in Italië. Evenals de stichter van de orde, Sint Franciscus, was hij bedreven in het doen van lyrische wonderen.

varken aan Antonius' voeten is de som van al zijn bekoringen uitgedrukt in een zwijn. Mooie vrouwen, wijn, gezang. Gij kent het oude lied. Alle vleselijke bekoringen gaan, kort en goed, gekleed in de dikke huid van het zwijn. Dat is duidelijk symbolische taal. Arm varken.

De geschiedenis is nimmer consequent. Ook de geschiedenis der heiligen niet. In de middeleeuwen is Sint Antonius abt de patroon van de varkens geworden. Varkenshoeders baden tot hem als hun varkens ziek waren. Allengs gingen de boeren naar hem ter bedevaart wanneer hun veestapel door ziekte werd bedreigd. Overal verrezen in de middeleeuwen parochiekerken, aan de heilige abt gewijd. In kleine gehuchten, niet veel groter dan een okkernoot, stak een spits gotisch kapelletje met nog spitser toren, zijn vinger naar de hemel, Antonius abt naar buiten wenkend en hem te hulp roepend tegen varkenspest en mond- en klauwzeer.

Zulk een gotisch kapelletje, gewijd aan de heilige van het varken, staat in het kopje van Noord-Limburg. In het gehucht, niet veel groter dan een okkernoot. Ayen. Als gij de televisie en de radio kunt wegdenken is het er nog als in de middeleeuwen. Misschien is er zelfs nog geen televisie. Ik zag althans nergens zulk een kaalgevreten boom op een dak.

Wel zag ik een van die middeleeuwse taferelen die Pieter Breughel en Jeroen Bosch zo lief waren en die Jan Steen, als laatste, nog heeft vastgelegd. Ik woonde de mis in 't gotisch kapelletje bij ter ere van Sint Teunis – zo noemen de boeren hier, vertrouwelijk, hun heilige. En na afloop zag ik de middeleeuwse 'Köpkesmert'. De koopkesmarkt. Dat is de markt waarop de zwijnskoppen, Antonius ter ere, verkocht worden. De boeren schenken de koppen van hun geslachte varkens aan de abt. De opbrengst van de verkoop wordt besteed aan het onderhouden van 't kerkske. De zwijnskoppen zelf gaan naar de armen...

Zuid-Limburg is schoon. Noord-Limburg is het niet minder. Met zijn brede snelle Maas, die als een wervelkolom door heel Limburg trekt. 'Wat is er groener dan de Maas,' dichtte Werumeus Buning. Vandaag echter is de Maas zachtgrijs als een tortelduifje. Hier ergens aan de weg moet Ayen liggen. Maar wat is het hier verlaten.

Wat bosrand. Wat blinkend stuifzand in de verte: een rijtje duinen. Een hand roet van kraaien. Dan, langs de weg, een melkfabriek, Sint-Antonius Abt geheten. Dat voelt warm aan.

Maar er is geen sterveling in het landschap en geen sterveling in de fabriek. Heden, 17 januari, op de feestdag van de abt is zijn melkfabriek natuurlijk gesloten. Het volk van het gehucht viert

kermis ter ere van zijn patroonheilige. Er loopt een klein weggetje het land in. Het loopt naar wat lage behuizingen toe, boerenhoeven; zij liggen in het land, met lage kop en lage schonken, als goedmoedige ossen die herkauwen. En naast de behuizingen een klein kerkske, dat de vingerspits van zijn toren omhoogsteekt en dat ieder herkent die wel eens aandachtig naar de horizon op schilderijen gekeken heeft.

Wij trachten de kerkdeur te openen, maar dat gaat slecht want de kapel zit mudvol vrouwvolk en het mansvolk staat aan de binnenkant met de rug tegen de deur. Wanneer men echter maar beleefd en volhardend duwt, ontstaat er een spleet tussen de deur en de boerenruggen en even later ziet gij de pastoor uit het naburige dorp, die de mis leest in het wit kazuifel met goudgeborduurd kruis. Hij leest de mis van Antonius, abt en belijder, en gij hoort hem in schoon kerklatijn bidden tot Beatus Antonius Abbas terwijl de boeren ritselen met hun rozenkransen. Antonius Abbas zelf kijkt toe, hij staat boven op het renaissance-altaar van Corinthische zuiltjes, met een piepklein varkentje, een kinderspaarpot.

Nu houdt mijnheer pastoor een preek tot de kinderen van het gehucht, de lievelingen van de heilige van het varken. Een schone preek. Vol wijsheid en begrip. Hij vertelt nog eens dat straks de varkenskoppen bij opbod verkocht zullen worden. De koppen zullen naar de armen gaan. De guldens naar het kapelleke. De pastoor belooft plechtig dat er geen cent naar de parochiekerk in het naburige dorp gaat. En gij behoeft ook weer niet zo veel te geven, zegt hij, dat gij straks een glas water moet drinken in plaats van een glas bier. Het is kermis ter ere van Sint-Teunis. Dan smaakt een glas bier goed. Het zij u gegund. Maar ruim dan meteen alle oude veten op in het gehucht. Als er althans veten zijn in 't gehucht...

Buiten, aan de kerkdeur, staat nóg een oud beeld van Sint-Teunis. Ervoor, op het tafelblad, liggen gehalveerde varkenskoppen, met hangende oren en toeë ogen, het inwendige van de hersenpan bloot. Onder de knoestige, oude olm voor de kapel dromt het kerkvolk samen. Wie biedt, roept kerkmeester Josten scherp door de januarilucht. Tien gulden. Vijftien gulden. Twintig gulden. De kop is weg. Volgende kop. Het geld rolt binnen. Volgende kop. Meer geld. Op zo'n kermis in een gehucht komen de familieleden van wijd en zijd, alle mannen van verre die hier een meisje weggehaald hebben komen op Sint-Teunis naar het ouderhuis van de vrouw. Daar is er zo een die biedt. En weer een. De kerkmeester houdt de varkenskop, bengelend aan een oor, boven zijn hoofd en snerpt: 'Die hebben hier die mooie dochters weggehaald bij Sint-Teunis! Wie biedt. Tien gulden. Vijftien gulden.'

De roze varkenskop zwabbert tegen de grijze januarihemel. Een vrucht van roze vlees. Het volk dromt kleumend samen onder de knoestige olm. Kinderen piepen door de grote mensen heen en grinniken.

Dat is nu helemaal Jan Steen. 'De kiezentrekker.' Alleen trekt Gerrit Josten geen kiezen, maar verkoopt hij varkenskoppen bij opbod. Verder is alles hetzelfde. De boom. De lucht. Het gehuchtjesvolk. De kleinen die piepen zoals de ouden zongen. En de gouden romantische atmosfeer, van lang voor televisie en radio. Hoe lang mag dat nog duren.

'Altijd,' hoopt de pastoor als hij ons nadien zijn kapelleke toont. Het is van mooi ongewelfd baksteen, met eenvoudige steunberen, spitsboogvenstertjes en zeshoekige dakraampjes. Het klokkezeel hangt in de kerk en brengt heel oude kerkklokjes in beweging, gegoten door Johannes Henricus van Trier. Er staan vele schone houten beelden in de kerk, Petrus, een Maria en Johannes en een martelares en een Calvarie – het is een museum daar. En dan zijn er drie Antonius abten. Wij gaan naarstig op zoek naar de derde. De eerste staat boven op het altaar. De tweede staat vandaag aan de kerkdeur een oog te houden op de vlotte verkoop van de zwijnskoppen. Maar waar is de derde? De pastoor krijgt er het koud zweet van in zijn handen. Kerkmeester Gerrit Josten wordt erbij geroepen.

'Gerrit, waar is de derde Antonius abt?'

'De derde, mijnheer pastoor, die heeft de kapelaan meegenomen.'

Het gezicht van mijnheer pastoor verheldert. 'Dan staat hij bij mij in de pastorie,' zegt hij opgelucht. Maar meteen voegt hij er rad aan toe, want het gehuchtjesvolk heeft meegeluisterd: 'Maar natuurlijk komt het beeld straks weer naar het kapelleke van Sint Teunis, waar het hoort.'

De köpkesmert is ten einde. Het geld gaat in de beurs van Sint-Antonius abt. De koppen gaan naar de arme zusterkes achter de tralies, want in het gehucht zijn geen armen meer. De koppen (maar dat is een geheim) zijn overigens niet geschonken door de boeren, want die mogen geen varkenskoppen afstaan dit jaar, nu allerwegen mond- en klauwzeer heerst. Ze komen, als gift van een grote vleesfabriek.

En waarom heerst er mond- en klauwzeer, zult ge vragen. En nog wel op het feest van Sint Teunis. Vertrouwt de heilige ons niet meer? Of vertrouwen wij niet meer in de heilige?

Het is een strenge heilige: de abt van het varken. Een heilige uit tijden dat men de geboden van Christus strenger nam dan Christus zelf ze genomen had. In die eerste eeuwen van het christendom

leerde de christenheid de zonden zien door de ogen der monniken. Juist is dat niet. Hoe slecht kwam de vrouw er in deze af. Tot laat in de middeleeuwen werd zij vervolgd tot op de brandstapel.

In de *Legenda Aurea,* de levensbeschrijvingen van de heiligen door Jacobus a Voragine, uit de dertiende eeuw, kan men lezen hoe Antonius abt vaak door de duivels getourmenteerd werd tot hij bewusteloos en gewond liggen bleef. Zij verscheurden hem met hun tanden, klauwen en horens. De *Gouden Legenden* ademen dezelfde geest als de schilderijen van Jeroen Bosch en andere middeleeuwse meesters. Luister maar...

'De heilige sprak: Ik zag eens de duivel, die zo groot was als een reus en hij durfde zeggen dat hij de deugd en kracht van God was. Hij zei mij: Antonius, wat wilt gij dat ik u geef? Ik echter spoog hem in het gezicht, ik vocht met hem en hij verdween. En daarna verscheen mij een duivel die zo groot was dat hij de hemel raakte met zijn hoofd. En mensen, die vleugels hadden, vlogen rond hem heen. Zij wilden naar de hemel vliegen, maar de reus belette het hen met uitgestoken handen. Maar anderen die dit met grote kracht wilden kon hij het niet beletten. Men vernam daar luide kreten van vreugde en smart.'

Antonius abt was, volgens de *Legenda Aurea,* geen gemakkelijk abt voor zijn monniken. Hoort...

'Een broeder had de wereld verzaakt, maar niet geheel en al, want hij had enkele kleine dingen, die hem toebehoorden, behouden. Antonius zei tegen hem: Ga en koop vlees. Hij ging. En toen hij met vlees terugkwam, wierpen de honden zich op hem en beten hem vreselijk. En Antonius zei tegen hem: Zij die de wereld verzaken en toch hun aardse goederen behouden willen, worden op deze wijze door de duivels verscheurd.'

Neen, zachtzinnig was Antonius abt niet. Hoort...

'Eens kwamen twee monniken naar hem toe en zeiden: er staat geschreven: Als iemand u op de ene wang slaat, keer hem dan de andere wang toe. Maar dat kunnen wij niet. Antonius antwoordde: Verdraag dan tenminste dat men u op de ene wang slaat. Dat kunnen wij ook niet, zeiden de beide monniken. Antonius wenkte een leerling. Maak wat zoete likeurtjes voor hen klaar, beval Antonius hem.

Gij ziet het, het is de wereld van Jeroen Bosch. Een wereld van even grote onthechtingen als helse visioenen.

Sint Teunis-kermis op het gehucht. Daar komt geen mallemolen aan te pas en geen schiettent. Dat zou niet lonen voor een gehucht van tachtig huizen, en twee, drie cafés. De mannen gaan toepen in de cafés. Toepen is kaarten. Wie wint, wint een 'plats', dat is een krentenmik. Een wagenwiel bijna.

Gerrit Josten, de kerkmeester, troont ons mee naar huis. Daar zijn twee lange tafels gedekt, en daaraan zitten alle broers en zusters Josten, twaalf in getal met mannen en vrouwen. Aan het hoofd van de tafel zit de pastoor en zegent de spijs. Wat voor spijs? Wittebrood, zelf gebakken, blank als een zomerwolk. Krentenmik uit luilekkerland.

Er zit een oud epos in zulk een groot gezin, waarvan de jongste een boom van een man is en de ouders reeds hemelwaarts zijn gegaan. Vol veneratie haalt men het oude familieportret te voorschijn waarop moeder nog staat met de Brabantse kap. Een Brabantse kap is niet juist. Het is een Limburgse kap. Maar men moet van de streek zijn of een folklorist om het kleine verschil te zien.

Daar staan zij allemaal rond vader en moeder, kleuters nog en kwajongens en al die mannen en vrouwen vragen de vreemde bezoeker, die ineens kind aan huis is: Wie ben ik? Ziet ge mij?

Ja, daar naast moeder zaliger.

Hoe lang nog? denkt de bezoeker.

Dit *blijft*, zegt Gerrit Josten.

In ieder geval: het *is* er nog, denkt de bezoeker.

De mensen van hier komen hier terug, ieder jaar, zegt hij. Zij komen terug naar Sint Antonius van het varken. Het is hun heilige. Ze kunnen niet zonder.

Schoon is dat. De rest van Nederland weet nauwelijks van zijn bestaan.

Een heilige met een varken.